

De keuze van een instrument voor het meten van afname van problematiek¹

Om inzicht te krijgen in de effectiviteit van preventie en jeugdhulp is het belangrijk om goed te meten of de problematiek is afgenomen en / of de zelfredzaamheid is toegenomen. De keuze van de juiste instrumenten is hierbij heel belangrijk. Omdat de sector een heel brede doelgroep bedient waarin veel verschillende hulpvragen worden gesteld, is het niet mogelijk om één instrument te benoemen dat de afname van problematiek meet. Het instrument zal samen moeten hangen met de doelen waar aan gewerkt wordt. Middels een reliable change index en een indeling in 'mate van afname problematiek' kan ook afname gemeten met verschillende instrumenten toch met elkaar worden vergeleken. Het instrument kan gekozen worden zodat het past bij de wensen van de jeugdhulpaanbieder. In dit document geven we informatie die jeugdhulpaanbieders kunnen gebruiken bij het kiezen van een meetinstrument.

Verschillende perspectieven

Instrumenten voor het meten van afname problematiek en / of toename van zelfredzaamheid zijn vanuit de volgende perspectieven te bekijken:

- Het *maatschappelijke perspectief* leert ons dat we instrumenten nooit doelloos moeten inzetten. De maatschappelijke doelen van hulp en preventie zijn dat jeugdigen zo gezond, veilig en kansrijk mogelijk opgroeien. De keus van een instrument moet gerelateerd zijn aan de vraag of de inspanningen van preventie en hulpverlening voldoende oplevert voor het realiseren van deze maatschappelijke doelen.
Bijvoorbeeld: veel jeugdigen participeren niet aan school of arbeid vanwege psychische of gedragsproblemen; kinderen in multiprobleemgezinnen groeien veelal in een risicovolle situatie op als hun ouders veel opvoedstress ervaren. Preventie en hulp dragen er in deze gevallen toe bij dat de participatie toeneemt en de risico's afnemen.
- Het *wetenschappelijke perspectief* laat ons zien dat er veel (f)actoren in het spel zijn bij de aanpak van problemen en risico's en de bevordering van positieve factoren. De hulp en preventie richten zich vaak maar op een paar van die factoren, omdat ze niet alles kunnen beïnvloeden. Instrumenten moeten op een betrouwbare en valide manier meten of er veranderingen optreden in de factoren waar de preventie of hulp zich op richt.
Bijvoorbeeld: er zijn goede hulpprogramma's om de psychische of gedragsproblemen van jeugdigen en/of de opvoedstress van ouders te verlichten. Belangrijk is te meten of dat lukt. Is er daadwerkelijk resultaat, dan vergroot dat de kans dat het beter gaat met de participatie en er minder risico's zijn.

¹ Deze tekst is gebaseerd op:

- Yperen, T.A. van, Bijl, B. & Veerman, J.W. (2017). Instrumenten voor uitkomstenmeting. In: T.A. van Yperen, J.W. Veerman & B. Bijl (Red.). *Zicht op Effectiviteit. Handboek resultaatgerichte ontwikkeling interventies in de jeugdsector*. 2^e, geheel herziene druk (p. 357-374). Rotterdam: Lemniscaat.
- Yperen, T.A. van, Kroes, G. & Bijl, B. (2017). Meten van doelrealisatie. In: T.A. van Yperen, J.W. Veerman & B. Bijl (Red.). *Zicht op Effectiviteit. Handboek resultaatgerichte ontwikkeling interventies in de jeugdsector*. 2^e, geheel herziene druk (p. 305-330). Rotterdam: Lemniscaat.

- Het *praktijkperspectief* leidt vooral tot eisen over het nut en de hanteerbaarheid van instrumenten die we bij een keuze voor een instrument in ogenschouw moeten nemen. Helpt het instrument bij het concrete gesprek met de betreffende jeugdigen en opvoeders? Helpt het de professional en de teams om te reflecteren op hun vak en om steeds beter te worden?
Bijvoorbeeld: er zijn instrumenten om de opvoedstress van ouders in kaart te brengen. De vraag is of die lijsten helpen om aan het begin van de hulp in het gesprek met ouders duidelijk te maken hoeveel van die stress normaal is en op welke punten zij vooral de moeilijkheden ervaren. En geven de instrumenten tijdens en aan het einde van de hulp aan of de resultaten van de hulp voldoende zijn? Ook is de vraag of de hulpverleners de gegevens in hun team kunnen gebruiken om te bespreken hoe effectief ze zijn in de opvoedhulp en wat de verbeterpunten zijn.

Het instrument bestaat niet

Vanuit deze perspectieven zijn criteria op te stellen die kunnen helpen bij het kiezen van een instrument. Hierin benadrukken met name wetenschappers het belang van goede psychometrische kwaliteit, van goede normering en van vergelijkbaarheid van uitkomsten over instellingen en over de jaren heen. Daartegenover staan praktijkwerkers die de toepasbaarheid in de praktijk centraal stellen en beleidsmakers die de maatschappelijke verantwoording hoog in het vaandel hebben. Bij de keuze van geschikte instrumenten zorgen de verschillende perspectieven voor een gezond spanningsveld. Dit leidt meestal tot de constatering dat het ideale instrument niet bestaat. Het is al heel wat als we iets vinden dat 'goed genoeg' is.

Daar komt bij dat de sector te maken heeft met zeer uiteenlopende vraagstukken van jeugdigen en opvoeders. Er is niet één instrument dat die enorme heterogeniteit dekt. Ook in dat opzicht bestaat *het* instrument niet: er is maatwerk nodig.

Beschikbare instrumenten

Welke instrumenten zijn beschikbaar voor het meten van de resultaten van interventies? In dit licht is het zinvol om twee soorten instrumenten te onderscheiden.

Zelfgemaakte schalen

De eerste groep bestaat uit eenvoudige, zelfgemaakte schalen. Voorbeelden hiervan zijn er legio. In onderstaande kader staan een paar voorbeelden.

Voorbeelden van zelfgemaakte schalen

Voor het meten van de mate waarin het probleem van de jeugdige vermindert is gebruik te maken van:

- *De feel-good-schaal*. Hierop geeft de jeugdige met depressieve gevoelens elke dag op een 10-puntsschaal aan hoe goed hij of zij zich voelt (1 = onwijs slecht; 10 = helemaal geweldig). Aan het begin van de interventie scoort de jeugdige bijvoorbeeld laag, een 3. Het doel van de jeugdige is uiteindelijk op een 7 uit te komen.
- *De Coole Kop Ladder*. Dit is een door een jongere en de hulpverlener geconstrueerde schaal waarop de jongere zichzelf een schoolcijfer geeft: 1 = Ik reageer altijd als een heethoofd, maak dingen altijd erger omdat ik niet heb nagedacht als ik reageer; 3 = Ik reageer meestal als een heethoofd; 5 = Ik reageer wisselend: soms met een heet hoofd, soms met een coole kop; 7 = Ik reageer meestal met

een coole kop, daardoor gaan dingen veel beter; 10 = Ik reageer altijd met een coole kop, *mister perfect*.

Voor het monitoren van veranderingen in het gezinsfunctioneren:

- *De ruzieschaal van Richter*. Een hulpverlener stelt met een vader, moeder en dochter vast dat hun ruzies – als zij alle verhalen zo hoort – geregeld een 7,5 halen op de schaal van Richter: heftig met veel schade. De gezinsleden spreken af dat ze terug moeten naar een score van hoogstens 2,5: botsingen met weinig schade. Ze besluiten daarom in de hulp te leren hoe conflicten op een goede manier te hanteren zijn.

In de gedragstherapie en het oplossingsgericht werken is de toepassing van dit soort metingen gebruikelijk. Kenmerk ervan is dat ze goed passen bij het doel van de hulp en de motivatie van de cliënten. Een nadeel van deze instrumenten is dat er zelden psychometrische gegevens bekend zijn en de normering vrijwel altijd ontbreekt. De toepassing vinden we dan ook voornamelijk bij het meten van de realisatie van overeengekomen werkdoelen via Goal Attainment Scaling (GAS). Voor een betrouwbare meting van de afname van problematiek of toename van een bepaalde kwaliteit zijn vaak andere instrumenten nodig. Dan kijken we veelal naar de tweede groep instrumenten.

Algemeen beschikbare instrumenten

Kenmerk hiervan is dat ze gemaakt zijn voor de toepassing bij een brede(re) doelgroep. Doorgaans is er bij deze instrumenten onderzoek gedaan naar zowel de optimale samenstelling van het instrument als de psychometrische kwaliteit. Soms zijn bovendien normen beschikbaar, die de individuele score vergelijkbaar maken met die van een brede (representatieve) bevolkingsgroep of van de jeugdhulppopulatie. Bekende voorbeelden van dit soort instrumenten zijn de breed toepasbare cbcl, de SDQ en de Opvoedingsbelasting Vragenlijst.

Een bijzondere groep als het gaat om effectmeting zijn de instrumenten die specifiek zijn gemaakt om de uitkomsten van interventies te meten. We doelen daarbij op bijvoorbeeld de *Child Outcome Rating Scales* en de *Clinical Outcomes in Routine Evaluation – Outcome Measure (CORE-OM)*. Het gaat doorgaans om korte instrumenten die weinig tijd vergen om af te nemen. Bovendien zijn ze speciaal geconstrueerd om frequent – niet alleen aan het begin en eind, maar ook tijdens de hulp – verandering te meten. Van de genoemde instrumenten zijn inmiddels Nederlandse versies beschikbaar. Vaak zijn er ook al (eerste) gegevens over de psychometrische eigenschappen voor gebruik in ons land bekend.

Voorts is er een groot aantal meetinstrumenten beschikbaar voor specifieke doelgroepen of voor bepaalde aspecten van het functioneren. Het gaat dan bijvoorbeeld om depressievragenlijsten, instrumenten om het ontwikkelingsniveau van kinderen te taxeren, schalen om het functioneren van multiprobleemgezinnen op uiteenlopende levensgebieden in kaart te brengen. Verschillende websites bieden informatie over beschikbare meetinstrumenten. Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) is in 2006 gestart met de opbouw van een databank met informatie over instrumenten die te gebruiken zijn in de jeugdsector. Daarbij gaat het om bijvoorbeeld signalering, risicotaxatie, diagnostiek, indicatiestelling en evaluatie (zie www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Instrumenten). Andere websites bevatten eveneens informatie over instrumenten voor de praktijk (zie bijvoorbeeld www.kenniscentrum-kjp.nl/Professionals/Instrumenten/Alfabetische-lijst; www.zorginzicht.nl; www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/measuringinstruments).

Wat als er geen normering en psychometrische gegevens zijn?

Voor een aantal beschikbare instrumenten geldt dat ze vanuit praktijkperspectief bruikbaar zijn, maar dat er vanuit wetenschappelijk perspectief er nog te weinig bekend is over de psychometrische kwaliteit. Een voorbeeld is de STEP, dat in de jeugd- en opvoedhulp op verschillende plaatsen wordt gebruikt maar waarvan geen normen en betrouwbaarheidsgegevens bekend zijn. Voor dat instrument zijn op basis van onderzoek voorlopige vuistregels opgesteld die aangegeven wanneer er tussen een begin- en een eindmeting sprake is van een achteruitgang, geen verbetering, enige verbetering of van een sterke verbetering. De onderzoekers hebben dit gedaan door op basis van verschillende databestanden de standaarddeviatie en de interne consistentie conservatief te schatten. Op basis van deze schattingen kan berekend worden welk verschil tussen voor- en nameting leidt tot een RCI van bijvoorbeeld 1.65 (enige verbetering) of -1.96 (sterke verslechtering).

Belangrijkste tips voor jeugdhulpaanbieders

bij het kiezen van instrumenten:

- Spreek helder af of het de bedoeling is om het maatschappelijk resultaat als uitkomst te meten (bijvoorbeeld participatie aan school of arbeid) of het resultaat van uw specifieke bijdrage daaraan (bijvoorbeeld vermindering van psychische of gedragsproblemen, vermindering opvoedproblemen).
- Gebruik van zelfgeconstrueerde schalen is vaak goed te verbinden aan Goal Attainment Scaling om te meten of werkdoelen worden gerealiseerd. Voor een betrouwbare meting van de afname van problematiek of toename van een bepaalde kwaliteit zijn vaak andere instrumenten nodig.
- Kies een instrument dat inhoudelijk goed past bij het doel van de hulp of de preventie. Het instrument moet de verandering zo trefzeker mogelijk meten. Dat vergroot de impact van het instrument in de praktijk van de hulpverlener.
- Zijn er geen normen, betrouwbaarheids- en/of validiteitsgegevens van een instrument beschikbaar, formuleer dan vuistregels om vast te stellen of er sprake is van geen verbetering, enige verbetering of van een sterke verbetering.